

VERENA KAST

Dionüszosz

A lelkesültség, az inspiráció, az elragadtatottság, az ekstázis érzelmi mezőjében, amelyben a remény, az emelkedett élet-hangulat legszélsebb pólusa felé mutató átmenet is tetten érhető, olyan istenek mutatkoztak meg korábban, mint Dionüszosz vagy Wotan. Az alábbiakban Dionüszoszt, az örjögés, a harag, az örület és a lelkesültség, azaz a *mania* istenét veszem szemügyre.

Ha szükséges volna, úgy tudnánk bizonyítani, hogy csakugyan Dionüszosz áll ezek mögött az érzelmek mögött, hogy megvizsgáljuk, milyen hatást fejt ki az isten még ma is a vele foglalkozókra: azaz Euripidészt követően Kerényi Károlyra, Walter F. Ottóra és Friedrich Nietzsche-re, akikre támaszkodom is ebben a fejezetben.

Kerényi Károly számos könyvet írt a görög vallás-ról. Utolsó könyvének címe: *Dionysos: Urbild des unzerstörbaren Lebens*.¹ A könyv – a szerző időközben bekövetkezett halála miatt – Kerényi Magda gondozásában jelent meg. E művön kívül Walter F. Otto nagyon is dionüszoszi szellemű könyve említhető meg. A *Dionysos*² lelkesült, szárnyaló ritmusával magával ragadja az olvasót. Nietzsche számára kiindulópontként szolgál ugyan Dionüszosz *A tragédia születése, avagy görögség és pesszimizmus* című könyvében³, de annyira magával ragadja őt a dionüszoszi princípium, hogy nemigen dönthető el, mi tartozik hozzá valóban Dionüszoszhoz, az istenhez, s mi nietzschei projekció. S különböző szerzők épp azt szokták felróni egymásnak, hogy nem a mitológiai Dionüszossal foglalkoznak, hanem a saját dionüszoszi projekcióik kiindulópontjaként használják fel a mitológiai alakot. A velük való foglalatalkodás nyomán az istenalakok természetesen mindig életre keltik a lelkünkben rejlő archetipusokat: ezért is váltanak ki sok fantáziaképet az áthagyományozódott tudás ellenére, s akár féltudást felhasználva is könnyű aztán mindent egy egészéssé összegyúrnunk.

Kerényi például mindig tovább gyűjtötte az információkat, Dionüszosz-képe egyre összetettebb lett, majd pedig hirtelen érzelmi sodrás ragadta magával, s így költői tehetsége is felszínre bukkan a csodálatos megfogalmazásokban és képekben. Épp ez látszik a voltaképpeni dionüszoszi mozzanatoknak: ha ez az erő, ez az isten ragadja el őket, akkor az amúgy rendkívüli önkontrollra képes embereket is magukkal sodorják az érzelmeik. Dionüszosz, az ihletettség, az ekstázis istene mind a mai napig inspirál. A *Bakkhánsnőkben* alighanem Euripidész foglalta össze a legpontosabban mindazt, amit Dionüszosztól tudunk.

Dionüszosz, az elpusztíthatatlan élet szimbóluma: Kerényi e megfogalmazását állítom itt a középpontba. Többnyire elég világos elképzelésünk van arról, hogy mi a dionüszoszi: legtöbbször a mámor, az ekstázis szexualitással és termékenységgel is összefonódó állapottal kapcsoljuk össze. E mai redukált felfogás azonban Dionüszosz, e nagyon összetett isten sok aspektusát figyelmen kívül hagyja. Legfontosabb tevékenysége és képessége az örömszerzés és az elvarázsolás. A gyászt és a gondot elűző bor (illetve korábban a szintén erjedő és mámort okozó méz) is az ő ajándéka: vagyis megszabadít és gyógyít. Táncos és ekstázikus szerető is. Ez a legnagyobb kéjt nyújtó isten, a vad Erősz istene ugyanakkor a legfélelmetesebb isten is: állatokat, sőt adott esetben embereket is szétép és felfal. Nyers húst eszik, s ezért bizonyos szituációkban, illetve időlegesen ragadozó lesz belőle. Félelmetes kettősség rejlik benne: egyfelől örömet hozó, másfelől viszont megsemmisítő isten. Ennek megfelelően vagy igen zajosan, vagy pedig halálos csöndben ünneplik. Nemcsak a vegetáció istene – noha kétségkívül

az –, hanem az alvilágé, a halottaké is: gyakran Hádészsal azonosítják. Kultuszához egy phallosz-szimbólumnak, a termékenység jelképének a körbehordozása is hozzátartozik. Dionüszosz képes halált és feltámadást is hozni – a feltámadás ebben az összefüggésben ekstázist jelent –, s így mindkettő szimbolikus megjelenítője lehet. Dionüszosz, mint látni fogjuk, kifejezetten a nők istene. Ő, aki képes változatos alakot ölteni, változást is elő tud idézni. Összetett, sokarcú isten: az egyetemes termékenység jelképe, benne fejeződik ki a legintenzívebben az élet és a halál. Rítusaiban zene, mozgás és ittasultság révén a látomás és a költészet idéztetik meg: a *mania*, az *enthusiaszmosz*, a testi *ekstázis*, amelyben egyesül a legintenzívebb élet és annak a vége. Ennek az istennek a képén láthatók legvilágosabban az emelkedett hangulat, a mámor és az ekstázis aspektusai.

A mámor és az ekstázis emelkedett hangulata nem gondolható el a testiségünk nélkül: akkor érezzük természetesen, megittasultnak, kreatívnak magunkat, ha a testi élmény, a szexualitás és Erősz együtt fejt ki a hatását. Ezek az érzelmek az élet kaotikus teljességén alapulnak; ennek adományozója pedig a *Megalé Métér* (a nagy istenanya). Dionüszosz, az isten elmosta a rendi különbségeket: „... éppúgy elkápráztatja és vonzza a parasztokat, mint az értelmiség színe-javát, politikusokat és gondolkodókat, orgiasztikusokat és aszkétákat egyaránt.”⁴ Ahol Dionüszosz megjelenik, ott szükségképpen jelen van az élet is. Ezért válhat Dionüszosz Kerényinél az elpusztíthatatlan élet jelképévé. Dionüszoszhoz folyamodunk. Várakozunk az istenre, de reménykedünk is benne.

Dionüszosz aspektusai

Dionüszosz, mint 'isteni gyermek'

Dionüszosz, az 'isteni gyermek' születését különböző legendák övezik. Az egyik legenda elbeszélése szerint Dionüszosz Zeusz combjából született meg. Zeusz ugyanis szerelembe vegyült Szemelével, a halandó asszonnyal; a féltékeny Héra arra biztatta a nőt, kérje meg Zeuszt, hogy mutakozzék meg előtte teljes dicsőségében. Zeusz engedett Szemelé kérésének: megjelent villámló tűz alakjában, s csapásával agyonsújtotta szeretőjét. Gyorsan kimentték azonban az anyából a még benne növekedő magzatot, s bevarrták Zeusz combjába, ahol születéséig tudott fejlődni. S ezután másodszor is megszületett Dionüszosz, Zeusz combjából. Itt az 'isteni gyermek' két születéséről van szó, s ez az elbeszélés újra és újra felbukkan ezzel az archetípussal kapcsolatban: az 'isteni gyermeket' először ember szüli meg, majd pedig egy isten. A feminista kritika ehhez azt a gondolatot fűzi hozzá, hogy az atyaisten még a szülést is magához ragadta.

Léteznek más elbeszélések is Dionüszosz születéséről: az egyik szerint például az isten Perszeponé és Hádész gyermeke.

Az 'isteni gyermek' képéhez mindig hozzátartoznak az anyák is: az ábrázolásokon megszületésekor nők veszik körül Dionüszoszt. Nemcsak az anyjához – Szemeléhez vagy Perszeponéhez – fűzi szoros kapcsolat, hanem Déméterhez, de még talán minden istenek anyjához, Kübeléhez is. A *Bakkhánsnőkben* többször találkozunk utalással arra⁵, hogy a Dionüszoszt körülvevő nők Kübelének, a nagy istennőnek fogadtak húséget, aki uralkodik az alvilág fölött, de aki a Földanya is. Dionüszosz a nők istene.

Dionüszosz további aspektusai

Dionüszoszt még mindig mint 'isteni gyermeket' egy kecskebakon ülve ábrázolják. A kecskebak a minden hártárt túllépően vitális élet szimbólumaként tartozik Dionüszoszhoz. A bak Pánra, s vele a szexualitásra, de a pánikra is utal. A dionüszoszi rítusokban sosem áldoztatnak fel kecskebakok: ők a játékhoz kellene.

Párducok húzta szekéren is megjelenik Dionüszosz. A szakirodalomban gyakran találkozni azzal a megállapítással, hogy ez az ábrázolás a szétmarcangoló istent, Dionüszoszt mint ragadozót jeleníti meg. Kérdésesnek látom e megállapítás igazságát. Gyakran maga Kübelé is ilyen szekéren jelenik meg: ez azt is kifejezhetné, hogy Dionüszosz összekapcsolódott Kübelével, s így női vonásai is vannak, és bizonyos vadmacska módjára is tud viselkedni. A párducok húzta szekéren Dionüszosz Ariadnéhoz, a feleségéhez igyekszik, akihez őt, az eksztázis istenét tartós szerelmi kötelék fűzi, míg más istenek gyakran változtatják partnereiket.

Már a gyermek Dionüszoszt szokás szőlővesszővel ábrázolni. Szokás őt a szőlővesszőhöz hasonlítani, amely télen még úgy néz ki, mintha száraz fa lenne, ám később oly csodálatosan kiszöldül, és a bort ajándékozó gyümölcsöt terem. A szőlővessző mint jelkép a halál és az újbóli termékenység egy lehetséges megjelenítője. Dionüszosz is váratlanul bukkan fel, s tűnik el ismét. Nem kordában tartható. Igen gyakori, hogy távollevő istenként részesül tiszteletben. A borostyán és a mandulafenyő is gyakran megjelenik a Dionüszosz-ábrázolásokon (az előbbi az élet elpusztíthatatlanságának, az utóbbi pedig a termékenységnek a szimbólumaként). A szőlővessző gyakran hajóval vagy hajószekérrel összefüggésben látható: Dionüszosz az alvilágból, a tengerből jön. Olykor egyedül jelenik meg a hajójában, szőlővesszővel ékesen, máskor pedig nők és egy *szilénosz* kíséretében. A szilén kétlábú, lószzerű figura, tekintélyes méretű phallosszal: a combja a lóéra, a felsőteste pedig a férfiera emlékeztet. A kivénhedt sziléneket *szatüirosz*oknak is szokták nevezni. A szatüirok abban különböznek a szilénektől, hogy többnyire tekintélyes pocakjuk nőtt a bor mértéktelen élvezetétől. Dionüszosz kéjsóvár kísérőinek számítanak. Ezeken a hajót vagy hajót ábrázoló díszes szekeret megjelenítő képeken már nem a gyermek, hanem az érett Dionüszosz látható, miután kérélelve

szólította őt az ember. Hatalmas vitalitással jelenik meg. Több hajónyi ajándékot hoz magával – például öszvéreket. Kísérői, a *mainaszok* – a nevük a megszállottságot, őrjöngést jelentő „mania” szóból származik – öszvéren nyargalnak. Az öszvér helyett olykor bika szerepel, amelyet később feláldoznak azért, hogy az isten és vele együtt az emberek részesüljenek az állat erejéből – mindenekelőtt a szexuálisból.

Dionüszosz ünnepei

A görögök az év során több Dionüszosz-ünnepet is ülttek. A decemberben tartott „falusi *dionüszia*” során a termékenységet fohászokdtak a phalloszt körülhordozva; a *lénaiát* a tél közepén tartották; az *anteszthériát*, a hordónyítás ünnepét február–márciusban; a „Nagy Dionüszíát” pedig március és április folyamán.

Ezek az ünnepek megszabott szerkezetet követtek: az első napon Dionüszoszhoz fohászokdtak dithüramboszt énekelve és táncolva. Az egy kört alkotó nők kultikus nászéneket énekeltek Dionüszoszhoz, tapsolva és szolóngatva őt. Mindeközben kinyitják a hordókat, ivőversenyek kezdődnek, a megrészegültség eufóriája uralkodik, amely a költőivel közeli rokonságot mutató – a bor élvezete és a kultikus tánc által kiváltott – látnoki képességet idézhet elő: ennek az ünnepnek a során szavakba foglaljuk, amit látunk, s e megittasult költői művészet felbukkanása számít a tragédia születésének. Az istenhez folyamodunk, s ezzel, valamint borának fogyasztását az eksztázis bekövetkezéséig fokozva látnokok leszünk, és képesek vagyunk megfogalmazni a történeteket. Azért fogyasztjuk a bort, azért alkotunk egyetlen kört, hogy ebbe az állapotba jussunk: megérintjük egymást, létrejön az összekapcsolódás tovaáradó energiája; a kör új edény lesz, a kört alkotók pedig képesek lesznek az új befogadására. Dionüszoszt magunkhoz csábítjuk, rituális dalokkal és táncokkal hívogatva őt. Az isten hajón közeleg. Feláldozzuk neki a bikát. Ezzel az ember mint ember is élvezheti a bika erejét. Szimbolikusan is megelőlegezzük azt, ami történni fog: fel kell áldozni a Dionüszosz közlekedésével megélhetővé váló rettenő vitalitást.

A második napon egybekel Dionüszosz a várossal, megköti vele a *hierosz gamoszt*. Dionüszosz olyan isten, aki abszolút uralmat akar. Rákényszeríti magát a másakra. Pszi-

chológiai nézőpontból ez tökéletesen nyilvánvaló. Ezek az oly mélyen a testben gyökerező és a legmélyebb vágyunkat annyira kifejező érzelmek kizárólagosak és radikálisak.

Az ünnep harmadik napja a halottak napjának számít. Ekkor térnek vissza a holtak lelkei, ekkor imádkozunk a halottakért. Ez az ünnep, amely ebben a Dionüszoszhoz való fohászkodásban, az ő szólításában, az ünnepi énekekben, a költészetben, illetve végül az őrjöngésben csúcspontot ér el, végül újra életre hív mindent, ami halott, s újra megjeleníti azt, amit szívesen hagytunk volna meghalni. Újra itt van, ami el volt fojtva, távol volt, halott volt.

Ezeket az ünnepeket valószínűleg vegetációünnepeként kell elgondolnunk: az ismételt újjászülető és újra meghaló természet adja az analógiát: az embernek, bármi történjék is vele, tanulnia kell: valamely istennel azonosulva ismételt új életben lehet része, azonban ismételt halálhoz hasonló állapotba kerül. Az egyes ember által átélt pszichikai élményeként egyfelől az ekstázis élményei, másfelől – a folyamat lejátszódása során – az elfojtott felbukkanása ragadhatók meg. Csakis úgy tudjuk engedni beáramlani, csakis úgy tudjuk megélni azt, ami számunkra nem tudatos, hogy közben a saját problémáinkat is átéljük. Ez az egyik oka annak, hogy miért nem vagyunk mindig képesek kívánni az ekstázist: hiszen tudjuk, hogy eközben létezésünk üledéke is kikristályosodik.

A misztérium

Alapjában véve keveset tudunk arról, mi is történt valójában az ünnepek csúcspontjain: újra és újra őrjöngésről és ekstázisról esik szó. Euripidész darabjából, a *Bakkhánsnők*ből ismerhetünk közelebbről egyes mozzanatokot. A misztériumot – itt a nők misztériumát – természetesen titok övezte.

A dráma eseteli, hogyan jelenik meg Dionüszosz: vagy zajos ünneplés, vagy halálos csönd fogadja. Majd pedig a nők, gyereket és férjet otthon hagyva éjjel a hegyekbe vonulnak, ahol a *tümpanon* és a fuvola hangjára táncolnak, kilépnek önmagukból az ekstázisú tánc során – előfordul, hogy annyira önkívületi állapotba kerülnek, hogy csak napokkal később, valahol a Parnassoszon túl találják meg a halálosan kimerült nőket, ott, ahol összeseroskadva éppen mély álomba merültek. Almukat ilyenkor az ott élő nők őrzik, kört formálva körülöttük, hogy nyugodtan alhassanak. Láthatólag ennek a vad táncmozgásban bekövetkező önkívületi állapotnak van nagy jelentősége. A bakkhánsnők testét özbőr fedi, fejüket borostyánfüzér és kígyó koszorúzza, kezükben fákylát és *thürszoszt*, azaz fenyőtobozba tűzött, szőlőindákkal körülfont botot tartanak.

Láthatólag az a misztérium lényegi mozzanata, hogy a tánc előidézte önkívületi állapotban kövön és havon is tudnak táncolni a nők. Kerényi nem mulasztja el hangsúlyozni, hogy a nők még a 2400 méteres magasságba nyúló Parnassoszon is táncoltak, és pedig februárban és márciusban, azaz akkor is, amikor a hegyet hó borítja.

Az a rettenetes ebben, hogy a nők ilyenkor egyszerűen otthagyják a családjukat. Ezért mutatkozott gyakran ellenállás is Dionüszossal szemben: egyszer csak jön egy isten, a nők elhagyják a férfiakat és a gyerekeket (a csecsemőket is beleértve), beveszik magukat az erdőbe, az istentől eltelve egymással táncolnak, az ennek az ekstázisú történetnek a környezetébe tévedő férfiakat pedig megölik. De nemcsak táncolnak a menádok, hanem őzgidát és farkaskölyköt is szoptatnak, pusztá kézzel állatokat tépnek szét, és a nyers húsat eszik. Dionüszosz állapotban vannak: Dionüszosztól elragadtatva, vele azonosulva. Mindannyian, közösen próbálnak meg részesedni istenből, ez csökkenti a félelmüket. Így tökéletesen helytállóan bizonyul az a gondolat, hogy az ekstázisban isten hatalmába keríti az embert. Ebből fakad a fokozott fizikai erő, a sebezhetetlenség; sem tűz, sem fegyverek nem árthatnak

a nőknek: csodák történnek. Ilyenkor képesek vagyunk vizet fakasztani kövekből, ilyenkor „tejjel csorran a föld meg borral”, s tej fakad a folyóvízből. S történik mindez a Krisztus *előtti* 7–8. században. (Krisztusról is azt a tudósítást olvashatjuk, hogy borra változtatta vizet – Jn 2,1–12). A döntő mozzanat az, hogy mozgásba jön, ami szilárd: az, hogy a víz borra változik, szimbolikus értelemben azt jelenthetné, hogy a dionüszoszi állapot olyan állapotba juttat bennünket, amelyben bornak érzékelhetjük a vizet, amelyben az egészen hétköznapi dolgokban az ihlet forrását érzékeljük. Az inspirációra fogékonyak lenni nemcsak annyit tesz, mint képesnek lenni megélni ezeket az ekstázisokat, hanem azt is jelenti, hogy képesek vagyunk a hétköznapi mögött meglátni az inspirálót.

De miért csak a nőkhez szól a Dionüszosz misztériuma? Ennek okát Otto abban látja, hogy csak a nők tudnak szülni és szoptatni, márpedig ez nyilvánvalóan feltétele e misztérium megélhetőségének. Kerényi vélekedése szerint a nők mindig is fogékonyabbak voltak a látomás birodalmára, mint a férfiak. A Dionüszosz-kultusz legfontosabb elemét az intenzív mozgásban látja, hiszen az víziókat szülhet. S véleménye szerint ilyesmi könnyebben előfordulhat nők, mint férfiak esetében. Euripidésznél világosan kifejeződik, hogy e cselekvések során természetadta lelki energiák szabadulnak fel, és pedig a lélek mélységeit is megragadó kultikus történet hatására. Új rend tételeződik, legalábbis egy bizonyos időre. Ezek a nők egyszerűen kitáncolnak a rendből, táncukkal szétfeszítve a rendet. Ezért hangsúlyozódik újra és újra, mennyire bűnösökké váltak azzal, hogy így kitértek a rendből (illetve talán azért is, mert valójában senki sem tudta, mi történik ilyen alkalmakkor). Az, hogy számtalan, a sziléennek kapcsolatos történetet őriz a hagyomány, azt sugallja, hogy alighanem nagyon orgiasztikus, szexuálisan nagyon izgató élményekben lehetett részük a résztvevőknek. S a titok a kivetítés legjobb táptalaja. Euripidész tragédiájában mindenesetre tudósít arról egy pásztor, hogy „aludt ott hosszan elnyúlt testtel mindahány, / ... józanul, s nem ... / vadászva Küpris kéjét berki rejteken”.⁶ Amikor a dionüszoszi erő magával ragadja az embereket, az nemcsak az ő erejüket, vitalitásukat, mozgékonyágukat, hanem magát a régi rendet fenyegeti. A dionüszoszi elragadtatóság magában rejtja azt a lehetőséget, hogy új, radikális változás következik be, újfajta víziót megtestesítő rend születik, s nem csupán félénk, látszólagos változások mennek végbe a reformok során megszokott módon. Ez jelenti – vérmérséklettől függően – az igazi veszélyt vagy az új ígértét.

Pentheusz, a Dionüszosz szülővárosának számító Théba törvényes királya Dionüszosz ellen van. Még női ruhát is ölt, hogy csatlakozzék a menádokhoz – végül a saját anyja tépi szét. Ezt így fordíthatnánk le: aki nem adja át magát e mámoros állapotnak, vagy „álruhát öltve” akar a részese lenni, nem pedig valóban elragadtatva és szíve teljes igélsével, az megbolondul. Dionüszosz, vagyis ilyen erős érzélem jelenlétében engednünk kell neki, át kell adnunk neki magunkat. Ha színre lép az inspiráció, az ekstázis, azt valamilyen módon be kell fogadni, meg kell jeleníteni, adott esetben formába kell önteni.

Euripidész mindenesetre különbséget tesz valódi és nem valódi bakkhánsnők között. Az előbbieket a valóban elragadtatottak, az utóbbiak a pusztá rajongók. S ezzel napjainkban is ugyanaz a helyzet: magával ragadhat bennünket valamilyen érzélem, de az is előfordulhat, hogy csak úgy teszünk, mintha el volnánk ragadtatva: csak rajongunk, esetleg reméljük, hogy majd hatalmába kerít bennünket az elragadtatottság.

A Dionüszosz-bálvány körül táncoló nők képesen újra és újra fölvetődik az a kérdés, hogy ezek a nők elevenséget és mozgást, vagy pedig dermedt mozdulatlanságot sugallnak-e. A Dionüszosz-mítoszban kapcsolatban újra és újra felbukkan a „mozgalmasság” és a „dermedtség”, illetve e két szó jelentésmezője. Van egyfelől a hófödte Parnasszus,

másfelől a rajta táncoló menádok. Dionüszosz a halál istene, de a vegetáció és a legsűrűbb élet is – azaz annak is szimbóluma, hogy az eleven eksztázisban túlléptünk önnön határainkon, s nem a hétköznapi én-személyiségünkben leledzünk – ám az eksztázist követően ismét megélhetővé válik – megváltozott módon – az immár megváltozott énszemélyiség.

Dionüszosz a maszkok istene is. Ennyiben összefüggésbe hozható a mi farsangéjszakánkkal, e még ma is viszonylag nagymértékben dionüszoszi ünneppel. A fügefából készített maszkban vén csábítóként, a szőlőtőkéből készítettben pedig ifjú vőlegényként lép elénk Dionüszosz. Maszkjának köszönhetően távollétében is jelen van az isten. Akik felveszik a maszkot, azok az istent akarják így megidézni. E maszkos ünnepeket az átváltozásban való hit és a vad mámor élteti. Ez a Dionüszosz-vallás alapátványa: nemcsak átszellemülés, hanem a legnagyobb fokú, a legintenzívebb, a fiziológiai értelemben vad mámor, az élmény végtelen testi átélése, a test eksztázisa révén is lehetségesek átváltozások.

A Dionüszoszsal, az istennel való azonosulás révén a nők vitális és kozmikus erővel kerülnek kapcsolatba, a lelket és a testet halhatatlanként élük meg, ráéreznek arra, hogy az életet nem pusztíthatja el a halál. Mi történik e misztériumokban? A nők minden emberi feltételhez kötöttségén túllépnek: „a dionüszoszi eksztázis mindenekelőtt az emberi lét túllépését, a teljes felszabadultság fölfedezését, a az emberek számára elérhetetlen szabadság és ösztönösség elnyerését jelenti.” Szimbiozisa lépnek a természettel és a kozmosszal. Tehát rendkívül kitágul az énjük, s ezért nem is engedelmessé válnak többé a régi törvényeknek. A régi rend már nem érvényes, hatályát veszítette. Természetesen épp ez lehet nagyon fontos a nők számára.

Pszichológiai szempontokból azt mondhatnánk, hogy a menádok „felfűjt” énnel bírnak. Mivel azonban ez a felfűjtés egy misztériumon belül következik be, ennek a struktúrájába van beépítve, ezért a felfűjt én nem tud kilépni az eleve megszabott szerkezetből; azonban – egyes híradásokból megítélhetően – a Dionüszosz által elragadott nők némelyike valószínűleg mégiscsak megőrült. Mindenesetre az a benyomásunk alakul ki, hogy ez végső soron inkább fordulhatott elő azokkal, akik védekeztek ellene, mint azokkal, akik átadták neki magukat. Ebben az összefüggésben megszállottságról vagy – előkelőbb kifejezéssel – a transzperszonális hatalmakkal való azonosulásról beszélhetnénk. Az énkomplexum helyét itt a Dionüszosz-archetípus foglalja el. A Dionüszosz-misztériumok robbanékony, a nők számára fontos misztériumok voltak. Bizonyosan mámorító volt számukra ezt az elevenséget megtapasztalni, azt az érzést átélni, hogy annak az átváltozásnak a részesei, amely során megelevenedik az élettelen, hogy képesek életre kelteni a holtak istenét, s így önmagukat. Idővel ez túl sok lett a férfiaknak. Az athéni Onomakritosz megkísérelte elvágni a mítoszt a nőkkel összefűző köteléket, és megengedte, hogy női öltözékben ugyan, de férfiak is a misztérium részesei lehessenek. Ettől kezdve azonban érzékelhetően vesztit elevenségből a Dionüszosz-kultusz – de talán már korábban visszaszorult, hiszen az a kor, amelyben valamely kultúrán vagy vallási mozgalmon belül struktúrák átvételére és részletes kidolgozására kerül sor, már nem az a kor, amelyben az ihletettség és az eksztázis virágját éli.

Dionüszosz sokak fantáziáját megmozgatta, és sokakat mozgatja a mai napig – gondoljunk csak Kerényire, Ottóra, Nietzsche-re stb. *A tragédia születésében* Nietzsche az alábbi szavakkal ecsetelte, milyen érzés is Dionüszosztól megragadottnak lenni:

„Narkotizáló italok hatására, amiről minden természeti ember és nép himnuszokban szól, vagy a tavasz ellenállhatatlan, az egész természetet érzéki gerjedelmekkel átható közeledtére ébrednek fel azok a dionüszoszi izgalmak-indulatok, melyeknek fokozódása közepette a szubjektív elenyészik és teljes önfeledtségbe merül. A német középkorban is ugyanez a dionüszoszi erő tobzódott a fetengő, táncolva, énekelve helységről helysére járó, folyton gyarapodó tömegekben: ezekben a Szent János- és Szent Vítus-táncosokban a görögök bakkhoszi karait ismerjük fel ismét, kisázsiai előtörténetükkel, mely egészen Babilonig és az orgiasztikus szakáig vezethető vissza. Akadnak, akik eléggé tapasztalatlanok vagy tompa eszűek ahhoz, hogy az ilyen megnyilvánulásoktól, akárha úgy mond „népkórságtól”, gúnyolódva elforduljanak, vagy azokat lesajnálják, hisz ők maguk oly egészségesek: szegények persze nem sejtik, hogy milyen halálsápadt és kísértetfakó lesz ez a nagy „egészségük” az előttük elviharzó dionüszoszi megszállottak életizálásához mérten.

A dionüszoszi bűvöletben nem csupán az embernek emberhez fűződő köteléke újul meg ismét: az elidegenült, ellenséges vagy leigázott természet is engesztelőünnepét üli tékozló fiával, az emberrel. ... Változtassuk eleven festménnyé a beethoveni *Örömmódát*, és ne röstelljük elképzelni, hogy milliók roskadnak borzongó érzéssel a porba: így közelíthetünk a dionüszoszhoz. Szabad ember most a rab-szolga, leomlik most valamennyi merev, ellenséges határ, amit ember és ember közt a szükség, az önkény vagy a „pimasz divat” emelt. A világharmónia evangéliuma mellett most nemcsak megbékéltnak, összeforrtanak, egyesültnak érzi magát minden ember a társával, hanem egynek, mintha Mája fátyla szétszakadt volna, és már csak foszlányokban libegne még a titokzatos Ós-egy körül. Énekszóval, táncal nyilvánítja magát magasabb közösség tagjának az ember: feledte a járást és a beszédet, s táncos léptekkel már-már a levegőbe emelkedni készül. Mozdulataiból az elvarázsolt-ság szól.”⁸

Nietzsche szerint a dionüszoszi elragadottság következményeként erősödik az embert emberhez fűző kötelék, időlegesen megszűnnek határok és rendi különbségek, csakúgy, mint a rivalizálás. Az ember kiragadatik elmagányosodott állapotából.

Plótinosz is beszél az eksztázisról: az ő szóhasználatában ez az individualitásból való kilépést és az egyéolvasd mámorát jelenti. De nemcsak ember és ember, hanem ember és természet is összhangba kerül egymással. Általánosan fogalmazva: az egész teremtett természet egyé válik, eredendő egységben, Jung kifejezésével élve: „Unus mundus”-ban találja magát. Az egyediesülés ígérete is szertefoszlik – újfent Nietzsche szavaival:

„Dionüszosz misztikus örömmujongása az individuáció ígézetét söpri le rólunk, és feltárja a létezés anyaméhébe, a minden dolgok lényegéhez vezető utat.”⁹

Ábrahám Zoltán fordítása

- 1 Kerényi, Karl. 1976. *Dionysos: Urbild des unzerstörbaren Lebens*. München: Langen-Müller (Werke in Einzelausgaben, Bd. 8.).
- 2 Otto, Walter Friedrich. 1933. *Dionysos: Mythos und Kultus*. Frankfurt a. M.: V. Klostermann. (Frankfurter Studien zur Religion und Kultur der Antike, 4.)
- 3 Nietzsche, Friedrich. 1986. *A tragédia születése, avagy görögség és pesszimizmus*. Budapest: Európa, Ford. Kertész Imre.
- 4 Eliade, Mircea 1994. *Vallási eszmék és hiedelmek története*. Budapest: Osiris, I/321. o. Ford. Saly Noémi.
- 5 Lásd 59., 79. és 128. sor.
- 6 683–688. sor (Devecseri Gábor fordítása).
- 7 Eliade 1994., I/316.
- 8 Nietzsche, Friedrich. 1986. *A tragédia születése, avagy görögség és pesszimizmus*, Budapest: Európa. 1986, 28 skk., ford. Kertész Imre.
- 9 Nietzsche 1986., 130.